

John Locke: *tabula rasa*, podział idei

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Film edukacyjny
- Audiobook
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. B. J. Gawecki, II, 1, 2.
- Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego, I, 2, fragmenty*, tłum. B. J. Gawecki.
- Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego, I, 2*, tłum. B. J. Gawecki.

John Locke: *tabula rasa*, podział idei

Gerrit Dou, *Astronom przy świetle świecy*, ok. 1650
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wyobraź sobie, że jesteś na absolutnym początku swojego życia. Twoje narządy zmysłów dopiero co się uformowały i połączyły z zalążkiem Twojego mózgu. Nie wiesz jeszcze nic. Tak można określić stan, który brytyjski filozof John Locke nazywał stanem *tabula rasa* – niezapisanej tablicy. Locke był empirystą radykalnym – uważał, że absolutnie wszystkie idee, które posiadamy, biorą się z doświadczenia. Refleksja, zwana też introspekcją, to nic innego, jak doświadczenie wewnętrzne, płynące z postrzegania aktywności własnego umysłu.

> **Twoje cele**
>
> - Poznasz teorię empiryzmu Johna Locke'a.
> - Przeanalizujesz stworzoną przez Locke'a klasyfikację idei.
> - Zastanowisz się nad koncepcją *tabula rasa.*

Przeczytaj

> **Dla zainteresowanych**
>
> Aby dowiedzieć się więcej na temat filozofii Johna Locke'a, zapoznaj się z poniższymi materiałami:
>
> - John Locke: ograniczenia poznawcze człowieka, pojęcie substancji i przyczynowości
> - John Locke: tolerancja i liberalizm
> - Umowa społeczna według Johna Locke'a
> - Empiryzm brytyjski: Locke–źródła i granice wiedzy

John Locke

Portret Johna Locke'a.
Źródło: Godfrey Kneller, Narodowa Galeria Portretów w Londynie, Wikimedia Commons.

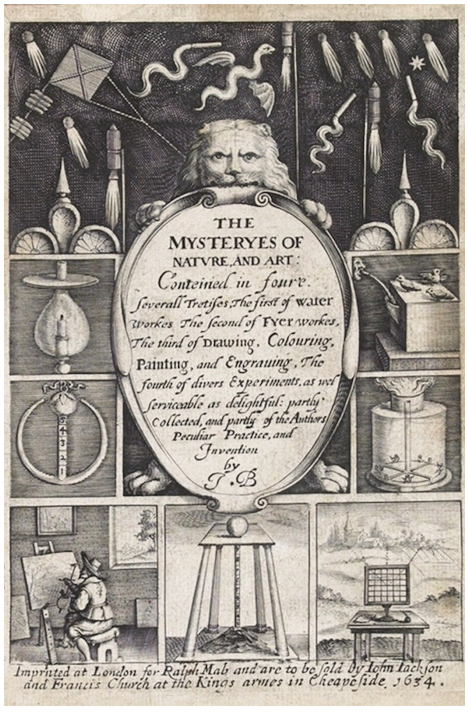
(1632–1704) – brytyjski filozof i lekarz, teoretyk empiryzmu, liberalizmu i tolerancji. Urodził się w Wrington w pobliżu Bristolu. W roku 1652 rozpoczął studia w Christ Church w Oxfordzie, gdzie po ukończeniu nauki wykładał retorykę, grekę oraz filozofię moralną. Oprócz filozofii interesował się także chemią, fizyką i medycyną. W tej ostatniej dziedzinie uzyskał dyplom, nigdy jednak nie uprawiał zawodu lekarza. Porzucił też karierę akademicką. Zamiast tego zaangażował się w sprawy publiczne, przez wiele lat pracował w ministerstwie ds. kolonii, pełniąc funkcję sekretarza pierwszego lorda Shaftesbury, z którym pozostawał także w przyjaźni. Oskarżony o udział w spisku przeciwko królowi

Karolowi II, na jakiś czas musiał opuścić Anglię – ukrywał się w Holandii. Filozofia, której uczył się na uniwersytecie, raziła go swoją scholastycznością. Pozostawał za to pod silnym wpływem pism Kartezjusza i Gassendiego, przyjaźnił się z Newtonem. O ile pisma epistemologiczne Locke'a są odpowiedzią na stan ówczesnej wiedzy, o tyle jego pisma polityczne pozostają w silnym związku z wydarzeniami politycznymi w Anglii, w szczególności zaś z rewolucją 1688 r., wskutek której następca Karola II, Jakub II, stracił władzę królewską. Najważniejsze dzieła Locke'a to *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego* (1690), *Dwa traktaty o rządzie obywatelskim* (1690), *Trzy listy o tolerancji* (1689, 1690, 1693).

Rozwiązania i stanowiska

Tabula rasa

Podstawowe założenie brytyjskiego empiryzmu wyrażone zostało przez **Johna Locke'a** pod postacią metafory niezapisanej tablicy (łac. *tabula rasa*) – umysł ludzki w chwili narodzin nie zawiera żadnych treści, wypełnia się nimi dopiero z czasem dzięki doświadczeniu. Wszystkie treści umysłu nazywa Locke ideami. Formułując tę koncepcję, Locke przeciwstawił się rozpowszechnionej w jego czasach, przyjmowanej także przez Kartezjusza, teorii idei wrodzonych. Nie ma jakichś zasad ogólnych (np. zasad logicznych), które ludzie mieliby wyryte w umyśle od urodzenia. Wszelką ogólną, abstrakcyjną wiedzę poprzedza wiedza szczegółowa, konkretna, stojąca zawsze na początku każdego poznania. Jak to ujmuje sam Locke:

Mysteries of Nature and Art to książka Johna Bate'a napisana w 1634 roku. Książka służy jako praktyczny przewodnik dla amatorskich eksperymentów naukowych i jest podzielona na cztery sekcje: prace wodne, rysowanie, kolorowanie, malowanie i grawerowanie oraz różne eksperymenty.

> John Locke
>
> ***Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, I, 2**

Źródło: https://publicdomainreview.org/, domena publiczna.

> Na początku zmysły
> wprowadzają do umysłu idee
> szczegółowe, napełniając pustą
> dotąd izbę, z niektórymi z nich umysł stopniowo się oswaja,
> a wtedy zostają one pomieszczone w pamięci i otrzymują nazwy.
>
> Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego, I, 2*, tłum. B. J. Gawecki.

Stanowisko Locke'a jest przy tym bardziej konsekwentne niż jakichkolwiek innych filozofów – dlatego to podawany jest on za ojca empiryzmu: Locke twierdzi, **że wszelka ludzka wiedza pochodzi z doświadczenia**, bo z doświadczenia wywodzi się wszystko, co znajduje się w naszym umyśle.

Brytyjski filozof bardzo precyzyjnie też wyjaśnia, co przez doświadczenie rozumie. Na doświadczenie składają się wrażenia zmysłowe i refleksja, jest więc ono dwojakiego rodzaju. **Wrażenia zmysłowe** to doświadczenie zewnętrzne, źródło wszystkich obrazów, których dostarcza nam nasze pięć zmysłów. **Refleksja** natomiast (zwana przez Locke'a również introspekcją) jest doświadczeniem wewnętrznym i polega na postrzeganiu aktywności własnego umysłu. Takie postrzeganie ma miejsce, kiedy na przykład uświadamiamy sobie, że coś czujemy, obserwujemy czy myślimy (czytając ten tekst, możemy być świadomi, że go czytamy i że o nim myślimy, możemy też postrzegać nasze odczucia, które towarzyszą nam lekturze: znudzenie lub zainteresowanie – to właśnie jest refleksja).

Tak więc wszystko, czym dysponuje nasz umysł, pochodzi z doświadczenia zewnętrznego (wrażeń zmysłowych) bądź wewnętrznego (refleksji), a wszystkie treści w ten sposób pozyskane nazywa Locke ideami.

Podział idei

Brytyjski filozof dokonuje klasyfikacji idei. Klasyfikacja ta jest bardzo złożona i miejscami niejasna, stąd przedstawimy jej podstawowe elementy. Idee przede wszystkim dzielą się na proste i złożone.

Idea prosta

Idei prostych są cztery rodzaje, mianowicie idee:

Bezpośrednim źródłem idei prostych jest więc doświadczenie, zasadniczo bodźce zmysłowe. Bodźce te dostarczają wrażeń, które umysł łączy w obiekty: idee proste jednostkowych rzeczy (np. chłopca idącego ulicą, psa sąsiadów, kasztanowca rosnącego w parku). Wobec idei prostych umysł jest całkowicie bierny. Po prostu je przyjmuje. Raz pozyskanej idei prostej nie można już z umysłu usunąć.

Idea złożona

Następnie Locke dzieli idee na idee własności pierwotnych i wtórnych. Przez **własności pierwotne** rozumiał on cechy stałe i obiektywne, tj. takie, które są związane z rzeczami i nie dają się od nich oddzielić (np. rozciągłość, kształt, ruch); natomiast **własności wtórne** nie są właściwie rzeczywiste, stanowią zdolność rzeczy do wywoływania w nas określonych wrażeń zmysłowych (takich jak dźwięk, smak czy kolor). Locke twierdził, że przedmioty same w sobie nie mają na przykład barwy lub smaku: dopiero działając na nasze zmysły, dzięki swym cechom wtórnym, wywołują w nas takie subiektywne doznania.

Słownik

empiryzm

(gr. *empeiría* – doświadczenie) pogląd, według którego zasadniczą rolę w poznaniu odgrywa doświadczenie

epistemologia

(gr. *episteme* – wiedza i *logos* – nauka) jedna z sześciu klasycznych dyscyplin filozoficznych (obok etyki, estetyki, aksjologii, antropologii filozoficznej i metafizyki), które nigdy nie wyodrębniły się z filozofii jako autonomiczne nauki; bada, w jaki sposób zachodzą procesy poznawcze, na czym polega percepcja, weryfikuje prawdziwość sądów dotyczących rzeczywistości; zwana jest również gnoseologią (od gr. *gnosis* – poznanie) lub teorią poznania, gdyż „poznanie" i „poznawanie" są jej centralnymi pojęciami

scholastyka

(łac. *schola* - szkoła), kierunek w średniowiecznej filozofii chrześcijańskiej, dążący do rozumowego uzasadniania wiary i dogmatów religijnych bez konieczności

> odwoływania się do doświadczenia; kierunek ten był związany z nurtem uniwersyteckim

Film edukacyjny

Okiem eksperta

Przekonaj się, co na temat metafory niezapisanej tablicy powiedział prof. Jan Hartman.

> **Polecenie 1**
> Zapoznaj się z wywiadem prof. Jana Hartmana, a następnie odpowiedz na pytanie: Co to znaczy, że John Locke „zwrócił władze poznawcze człowieka ku niemu samemu”?

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem https://zpe.gov.pl/a/DPqCNC7TF

Film edukacyjny. Tabula rasa.
Wywiad z prof. Janem Hartmanem.
Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Tabula rasa*.

> **Polecenie 2**
> Opisz, czym jest świadomość według Locke'a?

> **Polecenie 3**
> O jakich zasługach Locke'a dla filozofii mówi profesor? Zanotuj je.

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z treścią audiobooków, a następnie odpowiedz na pytanie: W czym teoria Locke'a dotycząca umysłu jako niezapisanej tablicy różniła się od teorii idei wrodzonych?

Polecenie 2

Odpowiedz na pytanie, jaką rolę Locke przypisuje wrażeniom zmysłowym?

Audiobook można wysłuchać pod adresem: https://zpe.gov.pl/b/P1C0emVAD

John Locke

Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego

[*O źródłach poznania*]

Załóżmy zatem, że umysł jest, jak to się mówi, czystą kartą, niezapisaną żadnymi znakami, że nie ma on idei; jak się dochodzi do tego, że je zdobywa? Skąd ten ogromny zapas obrazów, niemal nieskończenie różnorodnych, którymi nieustannie czynna, nieograniczona wyobraźnia ludzka zapełniła umysł? Skąd bierze się w umyśle cały materiał dla rozumu i wiedzy? Odpowiadam na to jednym słowem: z doświadczenia; na nim oparta jest cała nasza wiedza i z niego ostatecznie się wyprowadza. Nasze obserwacje zwrócone ku zmysłowym rzeczom zewnętrznym czy też ku wewnętrznym czynnościom duchowym, które postrzegamy i które są przedmiotem naszej refleksji – oto, co zaopatruje umysł w cały materiał myślenia. Takie są dwa źródła poznania, z których pochodzą wszystkie idee, jakie mamy lub możemy mieć naturalnym sposobem.

Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum. B. J. Gawecki, II, 1, 2.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: https://zpe.gov.pl/b/P1C0emVAD

John Locke

Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego (fragmenty)

[*Nie ma w umyśle zasad wrodzonych*]

§ 2. Nie ma rzeczy, która by była bardziej ogólnie uznana za niewątpliwą, niż to, że istnieją pewne zasady, zarówno teoretyczne (spekulatywne), jak praktyczne (ponieważ słyszymy zarówno o jednych, jak o drugich), powszechnie przez całą ludzkość przyjęte, które zatem — jak się argumentuje — muszą bezwzględnie być stałymi impresjami, jakie dusze ludzkie otrzymują w zaraniu swego bytowania, przynosząc je na świat ze sobą z taką koniecznością i równie realnie, jak przynoszą wszelkie inne swe władze.

§ 3. Ten dowód, wysnuty z powszechnej zgody, jest o tyle niefortunny, że nawet gdyby istotnie tak było, iżby istniały pewne prawdy przyjęte powszechnie przez cały rodzaj ludzki, to stąd jeszcze nie wynikałoby, że są one wrodzone, o ile by się udało wskazać inną drogę, na jakiej ludzie mogli dojść do tej powszechnej zgody w rzeczach, w których się zgadzają; sądzę zaś, że taką drogę istotnie można wskazać.

§ 4. Ale, co gorsza, ów argument uznania powszechnego, użyty jako dowód zasad wrodzonych, wydaje mi się raczej dowodzić, że zasad takich nie ma: nie ma bowiem zdań, na które godziłaby się cała ludzkość bez wyjątku. Zacznę od zasad spekulatywnych i jako przykład wezmę te sławne podstawy dowodzenia: „cokolwiek jest, jest" oraz „jest niemożliwe, aby ta sama rzecz istniała i nie istniała", które, jak myślę, bardziej niż jakiekolwiek inne miałyby prawo uchodzić za wrodzone. Mają one tak ugruntowaną reputację maksym przyjętych powszechnie, że bez wątpienia wydawałoby się dziwne, gdyby ktokolwiek miał je kwestionować. Mimo to pozwolę sobie powiedzieć, że nieprawdą jest, by te twierdzenia miały za sobą uznanie powszechne; tak dalece, że znacznemu odłamowi rodzaju ludzkiego nie są one nawet znane.

§ 5. Po pierwsze bowiem jest oczywiste, że wszystkie dzieci i wszyscy ludzie niespełna rozumu nie mają najlżejszego nawet wyobrażenia o tych zasadach i wcale o nich nie myślą; to zaś wystarcza do obalenia owego powszechnego uznania, które musiałoby nieuchronnie towarzyszyć wszelkim prawdom wrodzonym: bo zdaje mi się, że popełniamy sprzeczność, mówiąc, że istnieją jakieś prawdy wyryte w umyśle, a zarazem takie, że się ich nie dostrzega czy też nie pojmuje. [...]

§ 15. Na początku zmysły wprowadzają do umysłu idee szczegółowe, napełniając pustą dotąd izbę; z niektórymi z nich umysł stopniowo się oswaja, a wtedy zostają one

pomieszczone w pamięci i otrzymują nazwy. Następnie umysł, posuwając się dalej, przechodzi do procesu abstrakcji i stopniowo uczy się operować nazwami ogólnymi. Tym sposobem umysł zostaje zaopatrzony w idee i wyrazy mowy, w materiał, na którym może ćwiczyć swą zdolność rozumowania; w miarę zaś, jak wzbogaca się ten materiał, używanie rozumu z każdym dniem staje się bardziej widoczne. Ale chociaż zasób idei ogólnych i używanie nazw ogólnych oraz rozumu zwykle wzrasta wspólnie, to przecież nie widzę, jak to miałoby dowodzić, że te idee są wrodzone. Przyznaję, że poznanie niektórych prawd zjawia się w umyśle bardzo wcześnie; ale dzieje się to w sposób, który pokazuje, że nie są one wrodzone. Gdy bowiem zechcemy obserwować dokładnie, to znajdziemy, że prawdy te dotyczą zawsze idei nie wrodzonych, lecz nabytych, a przede wszystkim idei zapisanych w umyśle przez rzeczy zewnętrzne: z tymi rzeczami dzieci najwcześniej mają do czynienia i one najczęściej działają na ich zmysły. Wśród idei otrzymanych na tej drodze umysł odkrywa pewne idee ze sobą zgodne oraz inne, od siebie różne: dzieje się to prawdopodobnie od chwili, gdy zaczyna działać pamięć i gdy jest zdolna zatrzymywać i dostrzegać odrębne idee. Kiedykolwiek zresztą się to dzieje, jest rzeczą pewną, że w każdym razie dzieje się na długo przed używaniem wyrazów albo osiągnięciem tego, co pospolicie nazywamy „używaniem rozumu". Dziecko bowiem, zanim zacznie mówić, tak pewnie zna różnicę pomiędzy ideami słodyczy i goryczy (tj. wie, że słodkie nie jest gorzkie), jak wie później (gdy zacznie mówić), że piołun i owoc kandyzowany nie są jednym i tym samym.

§ 23. Obawiam się, że w poprzednim argumencie obrońców zasad wrodzonych jest jeszcze inny słaby punkt. Tłumaczą nam oni, że maksymy przyjmowane od razu po ich usłyszeniu dlatego należy uważać za wrodzone, iż uznajemy tu coś, czego ani się nie uczyliśmy, ani nam nie udowodniono przy pomocy jakiegoś rozumowania: wystarczyło samo wytłumaczenie i zrozumienie terminów. Wydaje mi się, że błąd polega tu na tym, iż przyjmuje się, że ludzie nie mogą się czegokolwiek nauczyć *de novo* — a tymczasem jest faktem, że uczą się od innych i mogą się nauczyć czegoś, czego poprzednio wcale nie znali. Przede wszystkim bowiem jest rzeczą oczywistą, że nauczyli się wyrazów i ich znaczenia; ani jednego, ani drugiego na świat ze sobą nie przynieśli. Lecz nie jest to cała wiedza nabyta w tym wypadku: same idee, których dane twierdzenie dotyczy, podobnie jak ich nazwy, nie są wrodzone, lecz zostały poznane później. Tak tedy we wszystkich twierdzeniach, jakie uznajemy, słysząc je po raz pierwszy, ani wyrazy oznaczające pewne idee, ani same idee przez te wyrazy oznaczane nie są wrodzone; chciałbym więc koniecznie wiedzieć, co w takim razie w nich pozostaje, co byłoby wrodzone. Radbym się zapoznać choćby z jednym zdaniem, gdzie bądź nazwy, bądź idee byłyby wrodzone. Idee i nazwy zdobywamy stopniowo; podobnie uczymy się też właściwego związku jednych z drugimi. Gdy zaś już poznaliśmy znaczenia użytych nazw i gdy potrafimy zrozumieć zgodność lub niezgodność pomiędzy zestawionymi ze sobą ideami, dopiero

wtedy uznajemy twierdzenie po raz pierwszy słyszane. Natomiast innych zdań, które wprawdzie są równie jasne i oczywiste, ale zawierają idee, których tak szybko i łatwo przyswoić sobie nie umiemy, nie jesteśmy zdolni uznać od razu, skoro je usłyszymy. Tak np. dziecko od razu uznaje takie zdanie, jak: „jabłko nie jest ogniem", gdy dzięki codziennemu doświadczeniu wyraźnie są wyryte w jego umyśle idee tych dwu tak odmiennych rzeczy i gdy zna ich nazwy: „jabłko" i „ogień"; jednak upłynie zapewne sporo lat, zanim to samo dziecko uzna twierdzenie, że „ta sama rzecz nie może zarazem być i nie być".

Źródło: John Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, I, 2, fragmenty, tłum. B. J. Gawecki.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

W jaki sposób Locke przedstawiał wpływ doświadczenia na powstawanie idei? Zaznacz właściwe odpowiedzi.

- [ ] Jednym z aspektów powstawania idei jest refleksja, która polega na postrzeganiu aktywności własnego umysłu.
- [ ] Idee zawarte w ludzkim umyśle pochodzą albo z doświadczenia zewnętrznego, albo z doświadczenia wewnętrznego.
- [ ] Doświadczenie idei płynie z zewnątrz, poprzez pięć zmysłów.
- [ ] Na doświadczenie składają się wrażenia zmysłowe i refleksja.

Ćwiczenie 2

Uzupełnij tekst w ten sposób, by przedstawiał skonstruowaną przez Locke'a krytykę istnienia idei wrodzonych.

Locke poddawał krytyce głoszoną przez _____ i Leibniza koncepcję idei wrodzonych. Twierdził, że umysł ludzki to _____, wypełniana treścią przez doświadczenie. Umysł nie ma dostępu do rzeczy, tylko do _____. _____ stanowią podstawę całej wiedzy i pochodzą z doświadczenia, natomiast _____ powstają w umyśle z idei prostych. Koncepcja idei prostych i złożonych Locke'a była skierowana przeciwko _____ perspektywie powstawania wiedzy i _____ pojęciowemu. Locke odrzucał pojęcia _____ i istoty. Według Locke'a _____ nic nie mówi o istnieniu substancji. Substancja jest wytworem umysłu.

realizmowi | *nomen erit* | umysł | idealizmowi | metafizycznej | Descartesa | duszy | Idee proste | epistemologicznej | formy | doświadczenie | idei | substancji | Kanta | *tabula rasa* | idee złożone

Praca domowa

Zastanów się nad koncepcją *tabula rasa*. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że wszystkie idee biorą się z doświadczenia, czy też uważasz, że istnieją jakieś wrodzone idee? Napisz pracę argumentacyjną na ten temat.

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz
Przedmiot: Filozofia

Temat: John Locke: *tabula rasa*, podział idei

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

5. Empiryzm brytyjski. Uczeń:

1) wyjaśnia, co to jest empiryzm i jakie są jego główne odmiany;

2) przedstawia poglądy Johna Locke'a z zakresu epistemologii i filozofii polityki;

III. Wybrane problemy filozofii.

2. Dyscypliny filozofii. Uczeń wymienia następujące dyscypliny filozofii oraz określa przedmioty ich badań:

1) dyscypliny podstawowe (ogólniejsze) – teoria bytu (ontologia, metafizyka), teoria poznania (epistemologia), ogólna teoria wartości (aksjologia) wraz z teorią moralności (etyką);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Poznasz teorię empiryzmu Johna Locke'a.
- Przeanalizujesz stworzoną przez Locke'a klasyfikację idei.

- Zastanowisz się nad koncepcją *tabula rasa.*

Cele operacyjne. Uczeń:

- zna koncepcję empiryzmu Johna Locke'a;
- omawia klasyfikację idei autorstwa Locke'a;
- wskazuje różnice między koncepcją *tabula rasa* (Locke'a) a koncepcją idei wrodzonych (Kartezjusza).

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „John Locke: *tabula rasa*, podział idei". Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się przed zajęciami z tekstem w sekcji „Przeczytaj" i rozwiązanie ćwiczenia nr 2 z sekcji „Audiobook".
2. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z medium w sekcji „Film edukacyjny".

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel przedstawia uczniom temat lekcji i cele zajęć, które wyświetla przy użyciu tablicy interaktywnej lub rzutnika, oraz wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca**. Nauczyciel, za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu, sprawdza, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym przed lekcją e-materiałem i wykonali zadane ćwiczenie. Jeśli odpowiedzi uczniów bardzo się różnią lub ćwiczenie okazało się trudne, nauczyciel omawia je na forum. Dyskusja.
3. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Teoria empiryzmu Johna Locke'a.*

Faza realizacyjna:

1. **Praca z multimedium**. Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Film edukacyjny". Uczniowie po zapoznaniu się z nim dzielą się na grupy i przygotowują odpowiedzi na pytania:
   — grupa 1: *Co to znaczy, że John Locke „zwrócił władze poznawcze człowieka ku niemu samemu"?*;
   — grupa 2: *Czym jest świadomość według Locke'a?*;
   — grupa 3: *O jakich zasługach Locke'a dla filozofii mówi profesor?*. Po upływie ustalonego wcześniej czasu przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycje odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do nich lub je uzupełniają. Nauczyciel czuwa nad prawidłowym przebiegiem zadania, udzielając uczniom informacji zwrotnej.
2. **Praca z multimedium nr 2.** Nauczyciel prosi uczniów o ciche zapoznanie się z tekstami źródłowymi. Każdemu z uczniów zadaje do opracowania części multimedium w sekcji „Audiobook". Po wyznaczonym czasie uczniowie dzielą się zdobytą wiedzą, odpowiadając na postawione pytanie: *W czym teoria Locke'a dotycząca umysłu jako niezapisanej tablicy różniła się od teorii idei wrodzonych?*
3. Uczniowie wykonują ostatnie ćwiczenie nr 1. Nauczyciel obserwuje postęp pracy i udziela uczniom informacji zwrotnej.
4. **Interpretacja uogólniająca tekstu źródłowego**. Uczniowie przygotowują konspekt pracy argumentacyjnej, w której przedstawią interpretację omawianego tekstu źródłowego. Pracują indywidualnie, posiłkując się notatkami oraz treściami ćwiczeń.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie" i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli?
2. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy ćwiczenie zamknięte nr 2, a uczniowie udzielają odpowiedzi. Następnie na tablicy interaktywnej wyświetlone zostają wyniki obu ankiet. Wybrany lub chętny uczeń porównuje zestawienie i wyjaśnia, z czego wynikają różnice w odpowiedziach.

Praca domowa:

1. Zastanów się nad koncepcją *tabula rasa*. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że wszystkie idee biorą się z doświadczenia, czy też uważasz, że istnieją jakieś wrodzone idee? Napisz pracę argumentacyjną na ten temat.

Materiały pomocnicze:

- Martens E., *Dydaktyka filozoficzna*, w: „Edukacja Filozoficzna" 6 (1988).
- Walczak P., *Metody aktywizujące w nauczaniu filozofii*, w: „Analiza i egzystencja" 10 (2009).

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Audiobook" do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.